

واکاوی انسجام درونی سوره اسراء

مرضیه محمص*

استادیار الهیات، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

زهره کوچک یزدی

دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۵)

چکیده

تبیین انسجام درونی آیات قرآنی در مواجهه با گسسته‌انگاری آیات، یکی از دغدغه‌های مفسران معاصر به شمار می‌آید. شناسایی خطوط ارتباطی آیات در یک سوره، به فهم ارتباط وثیق آیات با یکدیگر و دست‌یابی به مقصود آن سوره می‌انجامد و روش نوینی در تفسیر قرآن به شمار می‌آید. در این نوشتار با استفاده از روش تحلیل محتوا، انسجام درونی آیات سوره اسراء مورد بررسی قرار گرفته‌است. موضوعات اصلی مطرح در سوره اسراء، بنی اسرائیل، امت مسلمان و وعده الهی می‌باشد. در این سوره ضمن یادکرد برهه‌های حیات قوم بنی اسرائیل و بهانه‌جویی‌های ایشان و عبرت‌آموزی از آنان، مسلمانان به توحیدمحوری و پذیرش حجت الهی دعوت شده‌اند و از بازگشت به فرهنگ جاهلی، انکار رسالت، تکذیب آیات الهی برحذر داشته شده‌اند. سرانجام ظهور وعده حق الهی بشارتی است که به هر دو قوم، مسلمانان و بنی اسرائیل داده می‌شود. از رهگذر تحلیل محتوای سوره اسراء، هدف مهم سوره که همانا دعوت مردم به تمهید برای تحقق وعده الهی است، برداشت می‌شود.

واژگان کلیدی: سوره اسراء، تحلیل محتوا، انسجام درونی، وعده الهی.

---

* نویسنده مسئول) Email: M_mohases@sbu.ac.ir

۱. مقدمه

تبیین انسجام درونی آیات قرآنی در مواجهه با گسسته‌انگاری خاورشناسان درباره آیات، یکی از دغدغه‌های مفسران معاصر به شمار می‌آید، چراکه با اثبات الهی بودن انسجام در آیات می‌توان به اعجاز قرآن، ژرف‌اندیشی بیشتر مفسر، همچنین پاسخ به شبهات مستشرقین دست یافت (بهرامی فرد و فرجی، ۱۳۹۵: ۷۹).

انسجام از ریشه (س. ج. م) به معنای جریان داشتن شیء است (ر.ک؛ ابن فارس، ۱۴۰۴: ج ۳، ۱۳۶) و در باب انفعال به معنای روان شدن اشک یا آب به کار می‌رود (ر.ک؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱۲، ۲۸۱). انسجام به معنای پیوستگی تمامی بخش‌های یک سوره به نحوی که اجتماع این بخش‌ها حکایت‌گر مضمونی باشد، که آحاد آن نداشته‌است. مسأله انسجام از دغدغه‌های اصلی مفسران معاصر به شمار می‌آید. پیوستگی سوره یکی از شاخص‌های تقریباً نوین علم مناسبات است که به انسجام میان آیات داخل یک سوره می‌پردازد. انسجام سوره به معنای پیوستگی آیات یک سوره است که متن را به منزله کلام واحدی قرار می‌دهد، در نتیجه مفاهیم و داده‌های آن در موضوعات گوناگون کاملاً هم‌سو و هماهنگ و به دور از ناسازگاری و تعارض خواهد بود. تحقیق حاضر در صدد بررسی پیوستگی متنی سوره اسراء است. لذا با روش تحلیل محتوا، پیوستگی و ارتباط آیات آن مورد بررسی قرار گرفت تا محور و هدف کلی سوره تبیین شود و در پرتو آن، چهره منسجم و هماهنگ آیات سوره آشکار گردد و مثال نقضی بر ادعای عدم پیوستگی آیات سوره قرآنی باشد.

۲. پیشینه پژوهش

در زمینه انسجام سوره‌های قرآن در دوران معاصر تحقیقاتی انجام شده‌است از جمله می‌توان به النبأ العظیم از عبدالله دراز، چهره زیبای قرآن از عباس امامی، چهره پیوسته قرآن از سید محمد علی ایازی، اشاره نمود. مقالاتی نیز در این موضوع نگاشته شده از جمله پیوستگی متنی از

سوره‌های قرآن تالیف سید مهدی لطفی و بررسی رویکردهای انسجام مضمونی آیات ایوب اکرمی. در کتاب ساختار هندسی سوره‌های قرآن از محمد خامه‌گر نیز تلاش شده است تا ثابت شود سوره‌های قرآن متشکل از اجزای مرتبط با یکدیگر بوده و در مجموع یک ساختار منسجم را شکل می‌دهد که می‌توان آن را در قالب نمودار تبیین نمود.

امیر ذوقی در تابستان ۹۲ در مقاله‌ای به نام نگرشی جدید درباره انسجام متنی سوره‌های قرآن کریم سعی در یافتن الگویی برای تحلیل چینش آیات در سوره‌های قرآن کریم نموده است. احمدپاشا زانوس و مریم نبی پور هم در پاییز ۹۶ در مقاله عوامل انسجام در سوره زلزله به این مهم بر اساس نظریه هالیدی و حسن پرداخته‌اند. حامد معرفت در کتاب سیمای منسجم سوره‌های قرآن، غرض محوری در سوره‌های قرآن را مطرح نموده است. تاکنون اما بر اساس روش تحلیل محتوا انسجام سوره‌ای یافت نشده است.

۳. روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است. روش تحلیل محتوا، به عنوان روش بررسی متون و زوایای مختلف یک اثر، دارای مؤلفه‌هایی است که یکی از این مؤلفه‌ها، تحلیل کمی است که با ترسیم دقیق آماری و نموداری ما را در یافتن پیام‌های آشکار و نهان در متون، به تحلیل کیفی و توصیفی رهنمون می‌شود. طبقه‌بندی عناصر سازنده یک مجموعه جهت تحلیل محتوای آن قدم ابتدایی می‌باشد. لذا ابتدا آیات را در جدولی قرار داده و برای هر آیه، مضامین فرعی و سپس یک موضوع اصلی تعیین شد. آنگاه بر اساس معیارهای تعیین شده قبلی برحسب نوع و شباهت موضوعات اصلی، موضوعات در یک گروه قرار گرفت. با نگاهی اجمالی به فهرست موضوعات اصلی و بررسی میزان فراوانی هرکدام می‌توان به سهولت تشخیص داد که متن مورد مطالعه در چه حوزه‌ای بوده و درباره چه مواردی سخن گفته است. در تعیین جهت گیری هر آیه و نام گذاری موضوعات به این نکته توجه شده است که موضوع، متناسب با محتوای ارائه شده

بوده و روح کلی آن محتوا و یا گروه محتوایی را بیان کند و سایر شرایط تحلیل محتوا را طبق بیان باردن داشته باشد (ر.ک؛ باردن، ۱۳۷۵: ۳۶؛ جانی‌پور، ۱۳۹۱: ۸۹). تحلیل کیفی مقوله‌های کلی، قدم نهایی در رسیدن به درک هدف سوره بود که انجام پذیرفت.

۴. مضامین اصلی سوره اسراء

برای جمع بندی به روش تحلیل محتوا ابتدا باید موضوعات (اصلی) همانند در یک گروه قرار بگیرند. در این سوره در مورد ۴ موضوع گفتگو شده است که البته اگر موضوع اولیاء الهی را زیر مجموعه وعده الهی قرار دهیم، ۳ موضوع اصلی امت مسلمان، امت بنی اسرائیل و وعده الهی مطرح می‌گردد.

۴-۱. امت مسلمان

بیشترین موضوعی که در سوره اسراء به آن پرداخته شده امت مسلمان می‌باشد. موضوعات دیگر از قبیل توحید، امامت، قرآن و هشدارهای فراوان، همگی در ارتباط با همین امت داده شده است.

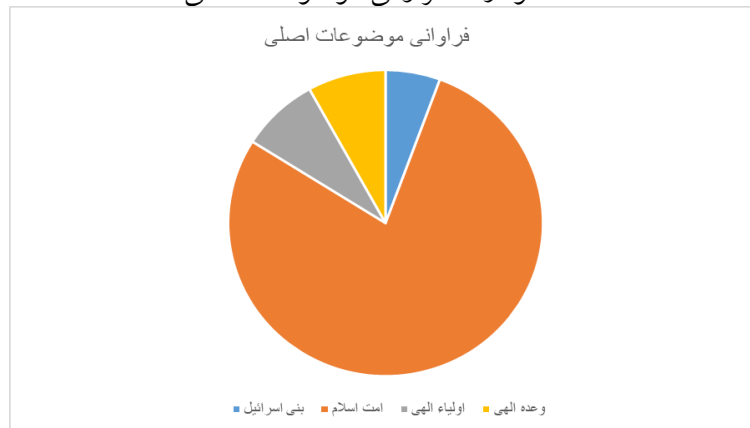
۴-۲. امت بنی اسرائیل

بنی اسرائیل و ماجرای طغیان ایشان موضوع اصلی دیگری است که پس از موضوع امت مسلمان بیشترین فراوانی را داشته است. در ادامه به جزئیات، در مورد عملکرد ایشان خواهیم پرداخت.

۴-۳. وعده الهی

اما پس از این دو موضوع مهم، نتیجه ایست که در آیات انتهایی گرفته می شود و آن رسیدن وعده ایست که خداوند به بنی اسرائیل و مسلمانان داده است. این وعده با ظهور دولت حق محقق خواهد شد و خداوند برای تحقق آن برگزیدگان خود (اولیاء الهی) را مأمور خواهد کرد. بنابراین موضوع اصلی دیگر که هدف نهایی سوره هم می تواند باشد، وعده الهی برای ظهور حکومت حق است. در نمودار زیر فراوانی موضوعات اصلی درج شده است.

نمودار ۱. فراوانی موضوعات اصلی

۵. مضامین فرعی سوره اسراء

پس از یافتن موضوعات اصلی به مضامین فرعی یا نقاط تمرکز در هر آیه می پردازیم. چپش نقاط تمرکز استخراج شده از متن سعی می کند تا نظم نهفته در محتوا را آشکار کند. به عبارت دیگر به جهت سهولت بررسی هر متن، ابتدا موضوعات اصلی مشخص می گردد، آنگاه این موضوعات در قالب عناوینی جزئی تر تقسیم بندی می شوند که به آن عناوین، موضوعات فرعی گویند. این

موضوعات که توسط تحلیل‌گر استخراج شده‌اند، لایه‌های درونی متن را آشکار می‌سازند (ر.ک؛ باردن، ۱۳۷۵: ۳۸).

در این سوره، پس از یافتن ۴ موضوع اصلی برای آیات، ۱۹۷ موضوع فرعی نوشته شد. به این صورت که برای هر آیه ۲ یا ۳ مضمون فرعی در نظر گرفته شد. دقت در این مضامین ما را در جهت تحلیل بهتر موضوعات اصلی یاری نمود. در واقع مضامین فرعی کمک زیادی جهت تحلیل موضوعات اصلی بود.

۱-۵. تحلیل کیفی موضوع بنی اسرائیل

در تحلیل کیفی آیات بنی اسرائیل، ۴ مقوله دیده می‌شود که فراوانی دو مقوله بیشتر است، اول هشدارهایی که به بنی اسرائیل داده شده و دوم، هدایتی که برای بنی اسرائیل فرستاده شده است.

جدول ۱. تحلیل کیفی آیات بنی اسرائیل

ردیف	موضوعات اصلی	مقوله	فراوانی
۱	هدایت بنی اسرائیل - لطف خداوند به بنی اسرائیل - معرفی بنی اسرائیل - فضائل انبیاء	هدایت بنی اسرائیل	۳۴%
۲	وعدۀ خداوند	عملکرد بد بنی اسرائیل	۷%
۳	وعدۀ دوم خداوند - رحمت و فضل خدا- سنت الهی	هشدار به بنی اسرائیل (وعدۀ الهی)	۳۷%
۴	بهانه فرعون- اخراج نبی خدا- پاسخ نبی خدا	دشمنی با نبی خدا	۲۲%

۵-۲. هدایت بنی اسرائیل

با نظر به جدول بنی اسرائیل، می‌یابیم که خداوند برای بنی اسرائیل هدایت و کتاب را نازل کرد و از ایشان خواست جز خداوند را وکیل نگیرند ﴿وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلاً﴾ (الاسراء/۲) صاحب مجمع‌البیان، ذیل این آیه می‌گوید که بنی اسرائیل، موسی (ع) را انکار نمودند (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲ش: ج ۶، ۶۱۲) از آیات دیگر این‌گونه برمی‌آید که بنی اسرائیل اربابانی من‌دون‌الله را برای خود برگزیدند، البته نه به این معنا که برایشان نماز بخوانند؛ بلکه حرام کردند آنچه را ایشان حرام دانسته و حلال نمودند آنچه را ایشان حلال می‌دانستند (ر.ک؛ همان، ج ۵، ۳۷) ایشان در کتابی که رسول الهی برایشان آورده بود دچار اختلاف شدند و در آن شک نمودند (هود/۱۱۰) و (فصلت/۴۵).

در تفاسیر اشاره شده است که ذکر این حقیقت به جهت تسلای پیامبر (ص) است چرا که قوم او نیز به همین‌گونه به تکذیب پرداختند (ر.ک؛ طوسی، ۱۴۰۹ق: ج ۶، ۷۳) بنابراین همان‌طور که بنی اسرائیل به تکذیب و انکار پرداختند، امت پیامبر (ص) هم به انکار پرداخته‌اند.

در ادامه خداوند بنی اسرائیل را همان ذریه‌ای معرفی می‌کند که با نوح (ع) حمل شدند ﴿ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ (الاسراء/۳). اینکه چرا اشاره شده است که بنی اسرائیل، همان ذریه‌ایست که با نوح (ع) حمل شده بودند؟ می‌توان گفت ایشان همان امتی هستند که خداوند در آیه ۴۸ هود به ایشان اشاره نموده و می‌فرماید ﴿قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَّتٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّم سَأُنَمِّيهِمْ ثُمَّ نَمْسُهُمْ مِثًا وَعَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (هود/۴۸).

صاحب مجمع می‌گوید یعنی امت‌هایی که در آینده از نسل این‌ها پدید خواهد آمد و ما در دنیا با انواع نعمت‌ها آنان را بهره‌مند خواهیم ساخت ولی آنان کفران نعمت می‌کنند و ما نابودشان می‌کنیم، و پس از نابودی به عذاب دردناک ما دچار خواهند شد (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲ش: ج ۵، ۲۵۵) ابوعبیده ذریه را در اعقاب و نسل می‌داند حتی به هزار نسل (ر.ک؛ ابن بابویه، ۱۳۹۵ق:

ج ۱، ۲۴۷) و پس از نوح (ع) همه نابود شدند مگر آنان که در سفینه مانده بودند. بنابراین بنی اسرائیل همان نسلی است که طبق آیه فوق همراه نوح (ع) بوده‌اند.

۵-۳. نکوهش عملکرد بنی اسرائیل

اما با عملکرد ناشایست خود و افساد و بغی در زمین، مورد هجوم افرادی قدرتمند قرار گرفته و عده‌ای کشته و عده‌ای اسیر می‌گردند و برای قریبی در استضعاف فرو می‌روند. این بلا، جزاء اعمال ناشایست ایشان بود (ر.ک؛ فضل الله، ۱۹۴۱ق:ج ۱۴، ۳۵) پس از آن خداوند دوباره به ایشان مهلت داده و ایشان را مدد می‌رساند: ﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيِّنَاتٍ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا﴾ (الاسراء/۶) اما هشدار می‌دهد که اگر باز به ضلالت برگردید ما نیز به عذاب روی می‌آوریم! ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا﴾ (الاسراء/۸).

۵-۴. هشدار به بنی اسرائیل

هشدار به بنی اسرائیل بیشترین فراوانی را در آیات دارد. خداوند به ایشان اخطار می‌دهد که عذاب الهی در نتیجه طغیان شما خواهد بود؛ آنگاه وعده الهی را متذکر می‌شود. این وعده در آیات به «وعد الاخره» یاد شده و در آینده فرا خواهد رسید. بنابراین بازگشت بنی اسرائیل از نیکی به بدی و طغیان ایشان، موجب رسیدن وعده دوم در آینده خواهد بود که همانا خواری و ذلت ایشان را همراه می‌آورد.

۵-۵. دشمنی با نبی خدا

نکته دیگر درباره این داستان، سرنوشت فرعون است. فرعون، به عنوان دشمن بزرگ حضرت موسی (ع)، نبوت ایشان را انکار نمود و او را ساحر نامید (الاسراء/۱۰۱) با آنکه قطعاً می‌دانست که

موسی (ع) بر حق است (الاسراء/۱۰۲). در نهایت هم اراده به اخراج ایشان کرد و نتیجه این شد که با یارانش غرق گردید. ﴿فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَعْرَفْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا﴾ (الاسراء/۱۰۳). سنت الهی در مورد اخراج نبی خدا، هلاکت آنان است. در آیات دیگر خداوند از این سنت سخن گفته است. قوم شعیب نیز به دلیل اراده اخراج نبی خدا به هلاکت رسید (الاعراف/۸۸). خداوند در سوره ابراهیم به این سنت اشاره نموده و هلاکت را عاقبت کسانی بر شمرده که با اخراج نبی خدا از ظالمین قرار می گیرند ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ﴾ (ابراهیم/۱۳). ابن عاشور این آیه را در مورد پیامبر اکرم (ص) می داند. او مراد از «الذین کفروا» را کفار قریش و مراد از رسلهم را پیامبر اکرم (ص) می داند (ر.ک؛ ابن عاشور، ۱۴۲۰ق: ج ۱۲، ۲۳۵).

بنابراین می توان یافت که درباره بنی اسرائیل ۴ جهت گیری مهم در آیات دیده می شود. جهت گیری اول هدایت امت بنی اسرائیل است. دوم عملکرد بد ایشان و سوم هشدار جهت این عملکرد است. هشدار به مهلتی که به ایشان داده شده و عقوبتی که در آینده در انتظار ایشان است. جهت گیری چهارم نیز عاقبت دشمنی با نبی خداست. فرعون که به انکار و کفر در برابر فرستاده الهی ایستاد و اراده اخراج ایشان را نمود، به هلاکت رسیده و غرق گردید.

۶. تحلیل کیفی امت مسلمان

در تحلیل کیفی امت مسلمان پنج مقوله مهم دیده می شود که شباهت بسیاری با امت بنی اسرائیل دارد. تنها مقوله ای که در اینجا اضافه شده، معرفی اولیائی است که وعده الهی به دست ایشان اجرا خواهد شد.

جدول ۲. تحلیل کیفی امت مسلمان

ردیف	موضوعات اصلی	مقوله	درصد فراوانی
۱	توحید الهی - نشان دادن آیات الهی به مسلمانان - هدایت انسان - رحمت و فضل خدا - قرآن - ابتغاء فضل الهی - سنت الهی - برتری درجات در آخرت - امر و نهی الهی - بشارت به مغفرت - رزق خداوند - فضائل انبیاء - ارسال آیه - آزمایش مردم - لطف الهی	هدایت و مهلت برای مسلمانان ۳۶	۳۲%
۲	علم خداوند به عملکرد مسلمانان - معرفی مبذورین - معرفی بی ایمان - معرفی ظالمین - پاسخ به ظالمین - بهانه اکثر مردم - پاسخ به ایشان - ویژگی انسان - معرفی مشرکین - پاسخ به مشرکین	عملکرد بد مسلمانان ۳۴	۲۹%
۳	اعلام عذاب الیم - شیطان - کوری آخرت - اخراج نبی خدا - جزاء ظالمین - توصیه به امامت	هشدار به مسلمانان ۲۴	۲۱%
۴	اراده الهی - دولت حق - روح - وعده خداوند	وعده الهی ۱۲	۱۰%
۵	برگزیدگان - کرامت و تفضیل بنی آدم	بندگان الهی ۹	۸%

۶-۱. هدایت و مهلت برای مسلمانان

در تحلیل کیفی امت مسلمان ملاحظه می‌شود که این امت نیز پس از نزول هدایت و قرآن و ارسال رسول بر ایشان با عملکرد ناشایست و انکار و تکذیب آیات الهی از جانب خداوند مهلتی دریافت نموده‌اند.

۶-۲. توصیه به قرآن

خداوند هدف از نزول قرآن را هدایت به سمت محکم‌ترین راه‌ها معرفی می‌کند و در ادامه بشارت و انذار را پس از این هدایت بیان می‌دارد ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾ (الاسراء/۹) و ﴿أَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ (الاسراء/۱۰).

بنابراین قرآن هادی امت به سوی امامان (ع) است. این مهم از ابتدای نزول قرآن برای مسلمانان از مهم‌ترین وجوه هدایت بوده‌است.

۶-۳. توحیدمحوری

جنبه دیگری از هدایت، روشنگری درباره توحید است. خداوند متعال پس از نهی از شرک، ابتدا با پاسخ منطقی حجت را بر مشرکان تمام نموده و می‌فرماید: ﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلهةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَبِئْتَعُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا﴾ (الاسراء/۴۲) آنگاه تنزیه را یادآور شده و تنزیه گفتن را به آسمان‌ها و زمین و هر چه در آنست نسبت می‌دهد. ﴿تَسْبِخُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا﴾ (الاسراء/۴۴).

۴-۶. توجّه به اوامر و نواهی الهی

جنبه دیگر هدایت، اوامر و نواهی است که در آیات (۳۸ تا ۲۲) آمده است. خداوند اوامر و نواهی خود را یکی پس از دیگری بیان می‌دارد تا عذری برای احدی باقی نماند. چرا که تا فرستاده‌ای اوامر الهی را برای امت نیاورد، عذابی برای ایشان نخواهد بود (الاسراء/۱۵). اولین انذار، نهی از دنیاطلبی است. خداوند اراده آخرت را منتهای آمال یک مؤمن برمی‌شمرد و اعطاء رزق را برای مؤمن و غیر آن ضمانت می‌کند. ﴿كُلًّا مُّذًى هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَ مَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ (الاسراء/۲۰) و جهنم را مأوای کسانی می‌داند که دنیای زود گذر را ترجیح داده و آخرت را رها کردند (الاسراء/۱۸ و ۱۹) در تشریح علی بن مهزیار، امام زمان (ع) می‌فرماید: و لکنکم کثرتّم الأموال و تجبرتم علی ضعفاء المؤمنین و قطعتم الرّحم الذی بینکم ... آنچه امت مسلمان به آن گرفتار آمده، مال اندوزی و دنیاطلبی است.

پرهیز از شرک، نیکی به والدین، پرهیز از اسراف و تبذیر، نهی از کشتن فرزندان، نهی از زنا، نهی از خوردن مال یتیم، پرداختن کیل به تمامی، پرهیز از تبعیت کورکورانه و هشدار از کبر و غرور از دیگر مواردی است که خداوند در این سوره به مسلمانان توصیه می‌فرماید و نارضایتی خود را از این گناهان، اعلام می‌فرماید. با اندک تأملی می‌توان یافت که امت اسلام به تمامی آنچه امت‌های پیشین به آن مبتلا بوده، گرفتار است و همه اینها مصادیق ظلم می‌باشد. ﴿فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾ (الذاریات/۵۹) اصحاب در این آیه در تفاسیر نظایر چنین مردم در امت‌های پیشین می‌باشد (ر.ک؛ قمی مشهدی، ۱۳۶۸: ج ۱۲، ۴۳۸).

۵-۶. طلب فضل الهی

پس از هدایت و ارسال رسول و نزول قرآن، خداوند مسلمانان را به طلب فضل الهی دعوت می‌نماید. در آیات بعد فضل الهی را معرفی می‌نماید. خداوند برخی از بندگانش را کرامت بخشیده

و ایشان را بر بسیاری از مخلوقات فضیلت داده است (الاسراء/۷۰) آنگاه به مسلمانان امر می‌نماید که فضل الهی را طلب نمایند (الاسراء/۱۲).

فضیلت در برخی آیات، علم و حکمتی است که خداوند به برگزیدگان خود عنایت می‌کند ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَ قَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النمل/۱۵) و در آیاتی، تکلم با خداوند، ترفیع درجات، تأیید به روح القدس می‌باشد ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَ رَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَ آتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَ أَيْدِنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ (البقره/۲۵۳).

اما خداوند به مسلمانان دستور می‌دهد که در روز و شب طلب فضل الهی کنند (الاسراء/۱۲). این فضل از جنس همان چیزی است که به انبیاء الهی داده شده است و برخی به آن کفر می‌ورزند. ﴿بِنَسَمًا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَعِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ...﴾ (البقره/۹۰).

آن‌طور که امام صادق (ع) می‌فرماید مؤمن به رضای خداوند نمی‌رسد مگر آنکه آنچه از فضل، به معصومین (ع) داده شده انکار ننماید (ر.ک؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۷۵، ۲۲۱) خداوند در سوره جمعه مسلمانان را به طلب فضل الهی دعوت می‌نماید (الجمعه/۱۰) جابر از امام باقر (ع) نقل می‌کند: معنایش اینست که فضل الهی که بر اوصیاء است را طلب نمایید (ر.ک؛ مفید، ۱۴۱۴ق: ۱۲۹) بنابراین خداوند مسلمانان را به طلب فضل از اوصیاء الهی امر نموده است. بنابراین خداوند مسلمین را که تا رسیدن وعده الهی شب و روز می‌گذرانند، امر به طلب فضل الهی از آخرین وصی پیامبر (ص)، امام عصر (عج) می‌نماید. روایات بسیاری نیز در این زمینه وارد شده از جمله ادعیه‌ای که در طلب آخرین حجت و وصی الهی سفارش شده است. از جمله دعای ندبه، دعا در غیبت امام عصر (ع) دعای افتتاح و ... (ر.ک؛ ابن طاووس، ۱۴۲۶ق: ۳۳۳).

۶-۶. لزوم بازنگری رفتاری

خداوند در این سوره به بهانه‌های مردم در برابر پیامبر اکرم (ص) اشاره نموده و اکثریت افراد را از گروه بی‌ایمانان (الاسراء/۴۵ و ۹۰)، ظالمین (الاسراء/۴۷)، مشرکین (الاسراء/۲۲ و ۳۹)، کافرین (الاسراء/۶۷ و ۸۹)، منکرین معاد و رجعت دوباره به دنیا (الاسراء/۴۹)، دنیاپرستان (الاسراء/۱۸)، مترفین (الاسراء/۱۶)، مبذرین (الاسراء/۲۶)، طاغیان (الاسراء/۶۰)، اخراج‌کنندگان پیامبر (ص) (الاسراء/۷۶)، جاحدین در برابر وصی پیامبر (ص) (الاسراء/۷۳) معرفی می‌کند. همچنین ایشان را در برابر تذکرات قرآن، افرادی می‌خواند که جز بر نفریشان افزوده نمی‌گردد! (الاسراء/۴۱) اینچنین است که امت پیامبر (ص)، همچون بنی‌اسرائیل راه انکار حق را در پیش گرفتند.

۶-۷. هشداردهی به مسلمانان

در موضوع امت مسلمان پس از هدایت با قرآن و بیان توحید و تبیین اوامر و نواهی الهی، هشدارهای مهمی دیده می‌شود. هشدار درباره انکار رسالت و بازگشت دوباره به جاهلیت، نهی از شرک، هشدار به تکذیب آیات الهی (فرستاده الهی)، هشدار از پیروی شجره ملعونه و پیروی از شیطان، هشدار به ثبات قدم در پذیرش اوصیاء پیامبر (ص) و در نهایت هشدار نسبت به طرد فرستاده الهی مهم‌ترین هشدارهایی است که خداوند در این سوره به امت مسلمان می‌دهد و پس از این عملکردها، عذاب الیم (الاسراء/۱۰)، هلاکت (الاسراء/۱۶)، مذمت شدن در جهنم (الاسراء/۱۸)، ملامت و ذلت (الاسراء/۲۲)، عذاب شدید قبل از قیامت و در دوران رجعت (الاسراء/۵۸)، کوری در آخرت (الاسراء/۷۲) را اعلام می‌دارد.

۶-۷-۱. هشدار درباره بازگشت به جاهلیت

همان طور که در تحلیل آیات بنی اسرائیل هم مشاهده شد، ایشان بعد از هدایت به سوی گمراهی شتافتند و به نیکویی پشت کرده و بدی را پیشه ساختند تا آنجا که خداوند به ایشان فرمود: ﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا﴾ (الاسراء/۷) خداوند به جهت بازگشت ایشان به جاهلیت، عقوبتی برایشان در وعده دوم قرار داده است که همان بیچارگی و خوف در رخسارشان و تسلط بندگانی قوی و جنگ آور بر ایشان می باشد (ر.ک؛ موسوی همدانی، سید محمدباقر، ۱۳۷۲ش: ج ۱۳، ۴۵).

از منظر مفسران این خطاب ممکن است به امت پیامبر(ص) هم باشد (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲ش: ج ۶، ۶۱۵) لذا خداوند می فرماید که عملکرد شما به نفع یا ضرر خودتان است و هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نمی گیرد. این تذکر با هشدار به هلاکت، این مطلب را می رساند که مسلمانان نیز همچون قوم بنی اسرائیل و دیگر اقوام گذشته اگر به گناهان مبتلا گردند، هلاک خواهند شد ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ (الاسراء/۱۷).

۶-۷-۲. هشدار درباره انکار رسالت

هشدار دیگر به امت مسلمان، انکار رسالت پیامبر اکرم(ص) است. همانطور که بنی اسرائیل، پیامبرشان را با درخواست های بی جا آزار می دادند و در ایمان به او ثابت قدم نبودند و بهانه های مختلفی برای پذیرش حق داشتند، مثلاً می خواستند که برایشان چشمه جاری کند (البقره/۶۰)، امت پیامبر اکرم(ص) نیز همین طور بهانه آورده و از ایشان طلب چشمه می کردند! (الاسراء/۹۰) یا اینکه می گفتند چرا او خانه ای از طلا و یا باغ هایی از انگور ندارد. از همه مهم تر اینکه چرا بشری همچون ما باید فرستاده از سوی خدا باشد. خداوند متعال در پاسخ به ایشان می فرماید: ﴿قُلْ لَوْ

كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يُمَشُّونَ مُطَمَّئِنِينَ لَنَزَلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿الاسراء/۹۵﴾ همانطور که ملاحظه می‌شود امت عصر پیامبر اکرم (ص) با نگاه مادی به مسأله رهبری، مال و ثروت را به عنوان ملاک برمی‌گزیدند (الزخرف/۳۱). آن‌طور که علامه طباطبائی می‌فرماید: عظمت از نظر ایشان، داشتن مال و جاه است. چون در نظر افراد مادی و دنیاپرست ملاک عظمت و شرافت و علو مقام همین چیزها است (ر.ک؛ طباطبائی، ۱۳۸۳ش: ج ۱۸، ۹۸).

اساساً نگاه دنیامدارانه مربوط به فرعون و فرعونیان است. بهانه‌ای که فرعون در برابر حضرت موسی (ع) مطرح کرد فقر ایشان بود. «أَلَا تَعَجَّبُونَ مِنْ هَذَا يَسْطِرَانِ لِي دَوَامَ الْعِزِّ وَ بَقَاءِ الْمُلْكِ وَ هُمَا بِمَا تَرَوْنَ مِنْ حَالِ الْفَقْرِ وَ الدُّلِّ فَهَلَّا أَلْفِي عَلَيْهِمَا أَسَاوِرَةً مِنْ ذَهَبٍ...» «آیا از این دو نفر تعجب نمی‌کنید؟ که دوام عزت و جاودانگی حکومت را به خواسته‌های خود ربط می‌دهند؟ در حالی که در فقر و بیچارگی به سر می‌برند؟ اگر چنین است چرا دست‌بندهای طلا به همراه ندارند؟»

خداوند متعال در راستای چنین عملکردی، پیامبر اکرم (ص) را دلداری می‌دهد و می‌فرماید: ﴿فَلَنْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ (الاسراء/۹۶) آنگاه به مردم عصر پیامبر (ص) هشدار می‌دهد که سزای منکرین رسالت دوزخ است. هر زمان آتش آن فرونشیند، شعله تازه‌ای بر آنان می‌افزاییم! (الاسراء/۹۷).

۶-۷-۳. هشدار درباره شرک‌ورزی

از هشدارهای دیگر به امت پیامبر اکرم (ص) خطر شرک است. خداوند خطر شرک را برای مسلمین بزرگ می‌شمارد و می‌فرماید: خدایانی را که جز خدا گمان کرده‌اید و می‌خوانید، آنها قادر نیستند که ضرر را از شما ببرند و یا به دیگری منتقل کنند (الاسراء/۵۶). آن‌طور که آیه متذکر می‌شود برخی از امت پیامبر (ص)، کسانی را در کنار خداوند قرار داده‌اند که خداوند این‌طور هشدار می‌دهد و می‌فرماید: ۱- ایشان توانایی ندارند از شما رفع گرفتاری کنند. ۲- خود این افراد برای تقرب به خداوند به وسایلی تمسک می‌جویند. (حال این وسایل چه هستند که می‌توان به وسیله

آنها به خداوند تقرب جست، در این مجال نمی‌گنجد؛ اما برای رفع گرفتاری و اضطراب از جامعه مسلمین باید تنها روی به سوی خداوند آورد و وسایلی را که خداوند اذن به تقرب جویی به آن می‌دهد، را وسیله قرار داد. خداوند پس از تنزیه خود از شرک، تسبیح و تنزیه آسمان‌ها و زمین را متذکر می‌گردد ولی مشرکین را فاقد قدرت فهم چنین تسبیحی معرفی می‌کند (الاسراء/۴۴). حتی ایشان را هنگام قرائت قرآن، با گوش‌هایی سنگین و قلوب پوشیده شده از درک کلام حق معرفی می‌نماید (الاسراء/۴۵) خداوند خطر شرک را به همین جا تمام نمی‌کند و وجوه دیگری برای شرک معرفی می‌فرماید. نفرت از یاد خدا (الاسراء/۴۶)، متهم نمودن پیامبر اکرم (ص) به سحر (الاسراء/۴۷) و انکار خلقتی جدید (الاسراء/۴۹) و ... .

اما چرا مشرکین خلقت جدید را انکار می‌نمایند، پرسشی است که در قسمت بعدی به آن خواهیم پرداخت.

۶-۷-۴. هشدار درباره تکذیب آیات الهی

خداوند در سوره اسراء علت نفرستادن آیات الهی را تکذیب آنها می‌داند و ظلم به آیات الهی را موجب هلاکت مردم معرفی می‌نماید (الاسراء/۵۹). در روایتی از ابی الجارود از امام باقر (ع) درباره این آیه می‌فرماید: قوم پیامبر (ص) از ایشان تقاضای آیه (معجزه) کردند، اما خداوند این آیه را نازل کرد و فرمود: قوم تو آیه‌ای را که برایشان فرستادیم تکذیب نمودند! (منظور علی (ع)) و ما اگر بر قومی آیه نازل کنیم و ایشان بدان ایمان نیاورند هلاکشان می‌گردانیم، لذا نزول آیات را برای قومت به تأخیر انداختیم. با اندکی تأمل می‌توان یافت که منظور از آیات الهی در اینجا فرستادگان خداوند هستند، چرا که از ایتاء آیه سخنی به میان نیامده بلکه ارسال آیه مورد نظر است (ر.ک؛ طباطبایی، ۱۳۸۳ ش: ج ۱۳، ۱۳۴) بنابراین خداوند در این سوره به امت پیامبر (ص) هشدار می‌دهد که مبادا فرستادگان الهی را تکذیب کنند (الاسراء/۵۹).

این فرستادگان بعد از پیامبر اکرم (ص)، اوصیاء ایشان هستند. چرا که آیات قرآن در همه اعصار جاری است (ر.ک؛ عیاشی، محمدبن مسعود، ۱۳۸۰ق:ج ۲، ۲۰۴) در عصر حاضر، هشدار آیه نسبت به تکذیب آخرین وصی پیامبر (ص) است و انکار ایشان موجب هلاکت خواهد بود (ر.ک؛ ابن ابی زینب، محمد، ۱۳۹۷ق: ۱۵۲) خداوند در این سوره مسلمانان را اینچنین هشدار می‌دهد ﴿أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يُخَسِفَ بَيْنَكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلاً﴾ (الاسراء/۶۸) همچنین می‌فرماید: ﴿أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا﴾ (الاسراء/۶۹).

در آیات بعد، علاوه بر نهی از تکذیب ایشان ترغیب به اطاعت از ایشان می‌نماید. خداوند امت پیامبر (ص) را هشدار می‌دهد که نسبت به آیاتی (اوصیائی) که همراه پیامبر (ص) نازل شده است، ثبات قدم داشته باشند. چرا که ایمان به امام هر عصر در قیامت موجب قرار گرفتن در اصحاب یمین خواهد بود (الاسراء/۷۱). اگر کسی امام از جانب خداوند را انکار کند، گویی در دنیا کور زندگی کرده و در آخرت هم کور خواهد بود (الاسراء/۷۲).

به علاوه، هشدار دیگر به انکارکنندگان فرستادگان الهی، نداشتن اولیائی است که خداوند در صورت پذیرش هدایت برای مؤمن قرار می‌دهد و در صورت گمراهی ولایت آنان برایشان سودی نخواهد داشت (ر.ک، ابن شهر آشوب، ۱۳۶۹ق: ج ۱، ۱۲۶) این اولیاء یاورانی هستند که می‌توانند به اذن الهی عذاب را رفع نمایند اما برای کسانی که داعی به سوی خداوند را اجابت نموده باشند (ر.ک؛ ابن عاشور، ۱۴۲۰ق: ج ۲۶، ۵۳) ﴿وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَ لَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (الاحقاف/۳۲). بنابراین در این سوره کسانی که آیات الهی (اوصیاء پیامبر (ص)) را انکار می‌کنند، هلاکت در دنیا و محرومیت از اولیائی است که خداوند از روی لطف برای مؤمنین قرار داده و ایشان با مقامی که نزد خداوند دارند موجب آمرزش و رهایی از عذاب می‌گردند.

۶-۷-۵. هشدار درباره طغیان‌گری

هشدار جدی دیگری که خداوند به امت اسلام می‌دهد، فتنه و آزمایشی است که برای مسلمین وجود دارد و آن شجره ملعونه است. خداوند متعال شجره ملعونه را آزمایشی برای امت اسلام، نه تنها در عصر پیامبر اکرم (ص) بلکه برای همه اعصار معرفی نموده و ایشان را انداز می‌نماید. البته در ادامه، طغیان کبیر مردم را بازتاب این انداز معرفی می‌نماید! ﴿وَ إِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَ نَحْوُفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾ (الاسراء/۶۰) در روایات بسیاری شجره ملعونه، بنی‌امیه معرفی شده‌اند (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲ش: ج ۶، ۶۵۵) لذا خطری که در این سوره مسلمانان از آن برحذر داشته شده‌اند، پیروی از شجره ملعونه است که طغیان کبیر تعریف شده‌است.

در امت‌های پیشین نیز طغیان و کفر در برابر آنچه خداوند نازل نمود، رخ داده‌است. یهود (بنی اسرائیل)، به چنین طغیان و کفری مبتلا شدند، ﴿... وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا...﴾ (المائده/۶۴).

بنابراین بسیاری از امت پیامبر (ص)، با پیروی از شجره ملعونه به طغیان و کفر روی می‌آورند. اما طبق فرمایش امیرمؤمنان (ع)، مسلمانان تنها زمانی بر ایشان فائق خواهند آمد که دولت حق ظهور نماید (ر.ک؛ صبحی صالح، ۱۴۱۴ق: ۱۳۸) لذا جهت رفع ظلم بنی‌امیه، طلب دولت حق مد نظر قرار می‌گیرد.

۶-۷-۶. هشدار درباره پیروی از شیطان

در این سوره خبر از جنگی تمام عیار از سوی شیطان و لشکریانش به جهت حسادت به کرامتی که خداوند به بنی‌آدم نمود، داده شده‌است. شیطان کرامت بخشیدن پروردگار به بنی‌آدم و فضیلت دادن به ایشان را تاب نیاورد و قسم خورد که ایشان را به ذلت گناه خواهد انداخت. ﴿قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَنْ أُوْحِرَّنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لِأُحْتَبِكُنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الاسراء/۶۲). شیطان با

لشکری از جن و انس و سلاح‌هایی همچون صدای غنا، شرکت در اموال مردم و بهره‌گیری از فرزندان‌شان به گمراهی مسلمانان می‌پردازد اما خودش اذعان می‌نماید که نخواهد توانست بر گروهی سلطه یابد. خداوند نیز سلطه او را بر عباد خودش محال می‌داند (الاسراء/۶۵) و جایگاه کسانی را که تبعیت از شیطان می‌کنند، جهنم می‌شناسد.

روایات در مورد شرکت شیطان در اموال و اولاد مردم، فراوان است که تنها به یک نمونه بسنده می‌کنیم. محمدبن مسلم از ابی جعفر(ع) از «و شَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ ...» می‌پرسد. امام(ع) می‌فرماید: هرچه از مال حرام باشد شرک شیطان است. آنگاه فرزندی که از حرام به دنیا آمده را هم شرک شیطان می‌خواند (ر.ک؛ عیاشی، ۱۳۸۰ق: ج ۲، ۲۹۹).

قرآن کریم خبر از مهلت دادن به شیطان تا وقت معلوم می‌دهد که روایات، وقت معلوم را وقت ظهور حجت الهی معرفی کرده‌اند (ر.ک؛ عروسی حویزی، ۱۳۹۲ش: ج ۳، ۱۴). بنابراین شیطان، با تمام قوا برای تأخیر ظهور دولت حق تلاش می‌نماید (ر.ک؛ طوسی، ۱۴۰۹ق: ۳۳۰). در مقابل خداوند به منتظران دولت حق، وعده پیروزی داده‌است (النور/۵۵). بنابراین هشدار دیگر به امت اسلام، پرهیز از اطاعت شیطان و زمینه‌سازی برای ظهور دولت الهی است؛ زمانی که مهلت شیطان به پایان خواهد رسید.

۶-۷-۷. هشدار درباره طرد رسول الهی

همان‌طور که در آیات بنی اسرائیل اشاره کردیم، هلاکت فرعون و فرعونیان به جهت اخراج نبی خدا(ع) بود(الاسراء/۱۰۳). در عصر پیامبراکرم(ص) نیز همین هشدار به دشمنان ایشان داده شد، چرا که اراده ایشان هم بر همین موضوع بود. ﴿وَ إِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا﴾ ... جزاء چنین کاری هلاکت زود هنگام است. ﴿... وَ إِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الاسراء/۷۶) اما چرا در این سوره دوبار به اخراج نبی خدا اشاره می‌گردد. همان‌طور که گفتیم هلاکت فرعونیان غرق شدن ایشان بود. خداوند به مسلمانان نیز هشدار می‌دهد، که اگر شما هم فرستاده الهی را از

میان خود بیرون کنید به همین هلاکت گرفتار خواهید آمد: ﴿أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا﴾ (الاسراء/۶۹). آیا مسلمانان فرستاده‌ای از برگزیدگان الهی را اخراج نموده‌اند؟ با مراجعه به روایات باز می‌یابیم که اصیغ بن نباته از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل می‌کند که می‌فرمود: صاحب این امر (دولت حق) شریک (آواره) و طرید (رانده) و فرید (تک) و وحید (تنها) است (ر.ک؛ نعمانی، ۱۳۹۷: ج ۱، ۵۶). آری، تنها برگزیده الهی در روی زمین اکنون در میان امت مسلمان غریب و طرد شده است. و لذا قرآن کریم به ما هشدار می‌دهد که اگر در طلب دولت حق کوتاهی کنید و امام خود را غریب و تنها رها کنید، ایمن نخواهید بود.

حال در می‌یابیم که چرا خداوند از هلاکت مردم یا عذاب ایشان قبل از قیامت خبر می‌دهد ﴿وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾ (الاسراء/۵۸).

این هشدارها به امت مسلمان با توجه به رخدادهای عصر بنیاسرائیل و با هدف عبرت‌آموزی انجام گرفته است. بازگشت به جاهلیت و سرباز زدن از فرامین الهی، تکذیب حضرت موسی (ع)، بهانه‌جویی‌های بسیار و سرکشی و طغیان، سبب شد خداوند به بنی اسرائیل ظهور حکومت جهانی را خبر دهد و هشدار عقوبتی دشوار را اعلام می‌نماید (الاسراء/۷) این هشدارها درباره امت پیامبر (ص) نیز ساری و جاری است. ایشان هم باید با اخلاص توحید را پذیرا باشند و از شرک دوری نمایند (الاسراء/۴۴-۴۹) از طغیان پرهیز نمایند (الاسراء/۶۰) به اوامر و نواهی الهی توجه نمایند (الاسراء/۲۲-۳۸)، از اطاعت شیطان پرهیزند (الاسراء/۶۲-۶۴). به جاهلیت باز نگردند (الاسراء/۷) و فرستاده الهی که در این عصر، آخرین حجت الهی می‌باشد تکذیب نکنند، (الاسراء/۵۹) طرد نمایند، (الاسراء/۷۶) و در ایمان به او ثبات قدم داشته باشند (الاسراء/۷۴-۷۵).

۶-۸. وعده الهی

جهت‌گیری مهم در موضوع امت اسلام، اشاره به وعده‌ایست که در آینده محقق خواهد شد. همان‌طور که اشاره شد، وعده الهی را خداوند سرپرستی نموده و منجز خواهد نمود. وعده‌ای که از امر پروردگار است و انجام خواهد شد ﴿أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (النحل/۱). آن‌طور که شیخ مفید می‌فرماید: آنگاه که امر خدا بیاید، خروج می‌کند آن‌طور که رسول خدا (ص) از مکه خروج نمود (ر.ک؛ ابن ابی زینب، ۱۳۹۷ش: ج ۷، ۱۷۷).

همان‌طور که اشاره شد، وعده اولی که خداوند به بنی اسرائیل داده بود، منجز گردید. ﴿...وَ كَانُوا وَعْدًا مُّفْعُولًا﴾ (الاسراء/۵) و وعده دیگری نیز به ایشان داده شده که هنوز انجام نگرفته است (الاسراء/۱۰۴). آن‌طور که طبرسی، صدوق و دیگران فرمودند اگر مردم به نیکی باز گردند، وعده دوم رخ خواهد داد و آنگاه که قائم (ص) واصحابش قیام نمایند، روی دشمنان را سیاه گردانیده و بر ایشان پیروز خواهند شد. «إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءَ وُجُوهَكُمْ وَ لِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ لِيَتَّبِعُوا مَا عَلَّمُوا تَتَّبِعُوا» (الاسراء/۷) (عروسی حویزی، ۱۳۹۲ش: ج ۳، ۱۴۰).

خداوند متعال این وعده را حتمی قرار داده است، چرا که آن را به صورت ماضی بیان نموده «وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا» (الاسراء/۸۱) (ابن عاشور، ۱۴۲۰ق: ج ۱۴، ۱۴۸) و مسلمانان را امر به دعا درباره انجام این وعده نموده و از ما خواسته در طلب دولت حق باشیم ﴿وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقٍ وَ اجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا﴾ (الاسراء/۸۰) آن‌طور که ابن عاشور درباره سلطانا نصیرا می‌گوید: سلطان نصیر مورد تأیید الهی و دارای حجت بر دیگران و غالب خواهد بود. همچنین دارای ملک عظیم خواهد بود. خداوند وی را به رعب یاری خواهد نمود (همان).

بخش پایانی این سوره مجدداً وعده الهی به بنی اسرائیل را ذکر می‌کند و می‌فرماید: ﴿وَ قُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا﴾ (الاسراء/۱۰۴) اگر چه

بیشتر مفسرین تحقق این آیه را در قیامت دانسته‌اند ولی به دلایلی این آیه در رجعت محقق خواهد شد. چرا که طبق آیه ۷ همین سوره، هنگام رسیدن وعده دوم، بنی اسرائیل با ذلت وارد مسجد خواهند شد. همان وعده‌ای که در ابتدای سوره به آن اشاره شد (ر.ک؛ فضل الله، ۱۴۱۹ق: ج ۱۴، ۲۴۶) اگر این وعده در قیامت محقق شود دیگر ورود بنی اسرائیل به مسجد چه معنا خواهد داشت؟ بنابراین، تفسیر اقلیتی را باید پذیرفت که تحقق آیه را در رجعت می‌دانند و معتقدند که حضرت عیسی (ع) نیز در آن هنگامه به زمین باز خواهد گشت (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۶، ۶۸۶).

اما همان‌طور که خداوند به بنی اسرائیل هشدار به بازگشت به دنیا داده‌است، در امت مسلمان نیز عده‌ای با خلقتی دوباره، باز خواهند گشت و این امر در ظهور دولت حق که وعده خداوند در پایان این سوره است، تحقق می‌پذیرد (الاسراء/۹۹). این افراد به منظور عقوبت باز خواهند گشت (الاسراء/۷۵) و خداوند برای ایشان اجل معینی قرار خواهد داد (الاسراء/۹۹) شیخ صدوق در کتاب اعتقادات می‌نویسد: این گونه رجعت‌ها که طی آن مردمی در امت‌های پیشین از این جهان دیده فرو بستند و دوباره زنده شدند بسیار است، و طبق فرموده پیغمبر صلی الله علیه و آله آنچه در این امت رخ می‌دهد، طابق النعل بالنعل مثل همان‌هاست که در امت‌های پیشین رخ داده‌است (ر.ک؛ صدوق، ۱۴۱۴ق: ۶۱).

۶-۹. برگزیدگان الهی

نکته مهم و پایانی در آیات مربوط به امت اسلام، معرفی برگزیدگانی هستند که خداوند به دست ایشان حکومت حق را در زمین می‌گستراند. همان وارثان زمین که در زبور به عنوان صالحین معرفی شده‌اند (الانبیاء/۱۰۵) و خداوند خود امور ایشان را بر عهده گرفته و اداره می‌نماید ﴿إِنِّي وَلِيُّ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ (الاعراف/۱۹۶) خداوند متعال ایشان را این‌گونه معرفی می‌فرماید ﴿قُلْ ءَامِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَجِرُونَ لِلْأَدْقَانِ سَجْدًا﴾ (الاسراء/۱۰۷). این گروه که از قبل به ایشان علم داده شد و آنگاه که آیات بر ایشان تلاوت

می‌شود به سجده می‌افتند و خداوند را بر انجام این وعده تسبیح می‌گویند. ﴿وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا﴾ (الاسراء/۱۰۸) همان عبادالله هستند که سلطه شیطان بر ایشان محال است: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا﴾ (الاسراء/۶۵) و انکار و اخراج ایشان موجب هلاکت مسلمانان خواهد شد (الاسراء/۶۸).

ایشان همان صاحبان کرامتی هستند که مردم باید فضل الهی را از ایشان طلب نمایند ﴿وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ (الاسراء/۷۰) همان فضل و برتری که خداوند به انبیای خود اعطا نموده است ﴿... وَ لَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَ آتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ (الاسراء/۵۵).

اما چرا خداوند از میان انبیاء، داود (ع) را معرفی می‌نماید؟ قرآن ویژگی زبور را، وعده مهمی می‌داند که همان ظهور منجی آخرالزمان و رسیدن حکومت به صالحان است (ر.ک؛ ابن‌عاشور، ۱۴۲۰ق: ج ۱۴، ۱۰۹) این خبر در کتاب زبور خطاب به امت بنی‌اسرائیل بوده و شباهت این امت با امت مسلمانان و وعده الهی به هر دویشان، دلیل آوردن نام زبور است. ایشان همان آل ابراهیم (ع) هستند که خداوند ملک عظیم را به ایشان عطا نموده که البته مورد حسد دیگران واقع می‌گردد. آل ابراهیم همان مؤمنینی هستند که خداوند علاوه بر کتاب و حکمت به ایشان از فضل خود چیز دیگری عطا نموده است (ر.ک؛ طباطبایی، ۱۳۶۵ش: ج ۴، ۳۷۶) ﴿أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا﴾ (النساء/۵۴) طبق بیان علامه طباطبائی نمی‌تواند مراد از آل ابراهیم، بنی‌اسرائیل باشد، بلکه قرآن «ناس» را محسود یهودیان (بنی‌اسرائیل) معرفی می‌نماید.

ایشان همان کسانی هستند که در شب معراج، خداوند به پیامبر (ص) معرفی نموده است، «و من الآيات التي أريها الرسول (صلى الله عليه وآله وسلم) عترته المعصومون واحد بعد واحد كما» (صادقی تهرانی، ۱۳۶۵ش: ج ۱۹، ۱۷). از آیاتی که به رسول (ص) نشان داده شد، عترت معصومین یکی پس از دیگری بود. خداوند در معراج به پیامبر (ص) فرمود: اگر بنده‌ای آنقدر مرا عبادت کند که قطعه قطعه شود اما ولایت ایشان را نپذیرد، در بهشتم او را سکنا نخواهم داد (ر.ک؛ ابن

بابویه، ۱۳۷۸ق: ج ۱، ۱۱۶) در ادامه نیز خداوند قائم آل محمد (ص) را معرفی نموده و فرمود: «و هذا القائم الذي يحل حلالی و يحرم حرامی و به انتقم من اعدائی و هو راحة لاولیائی و هو الذي یشفی قلوب شیعتک من الظالمین و الجاحدین و الکافرین ... (بحرانی، ۱۴۱۶ق: ج ۳، ۴۸۸) در واقع علت نام‌گذاری این سوره و بیان معراج پیامبر (ص) که در آیه اول این سوره آمده است، معرفی همین اوصیاء الهی می‌باشد. اکنون آخرین باقیمانده آل ابراهیم، بقیه الله الاعظم (عج) است که ملک عظیم را دارا خواهد بود. همان پیشوایی که به قول زیور حکومت جهانی را ارث می‌برد. همو که شایستگی اجرای وعده الهی را دارد. همو که در این سوره منصور (الاسراء/۳۳) و سلطان نصیر (الاسراء/۸۰) نامیده شده است و منتظر اذن الهی برای اجرای حکومت حق است.

۷. تحلیل توصیفی آیات سوره اسراء

پس از تحلیل تک تک موضوعات اصلی به تحلیل کلی سوره می‌پردازیم. در واقع تعیین انسجام سوره و مشخص شدن چارچوب آن در این قسمت بیان می‌شود. تحلیل توصیفی مرحله نهایی تحقیق می‌باشد که پژوهشگر در آن به تحلیل داده‌ها به صورت ذهنی می‌پردازد و از این جهت که تمام نتایج تحقیق در این قسمت مشخص می‌شود از اهمیت زیادی برخوردار است. نتیجه‌گیری کاری انتزاعی و فکری است، اما متکی بر تجزیه و تحلیل داده‌هاست و منطق و قدرت استدلال محقق جایگاه ویژه‌ای در آن دارد (ر.ک؛ عزتی، ۱۳۷۶: ۲۴۹).

در این نوع تحلیل پس از بررسی‌های دقیق، سوره اسراء به سه مقوله اصلی تقسیم می‌شود. این سه مقوله مهم شامل: ۱- مقوله عملکرد بنی اسرائیل ۲- مقوله هشدار به مسلمین ۳- مقوله وعده الهی برای این دو امت می‌باشد.

جدول ۳. مقوله‌بندی سوره اسراء

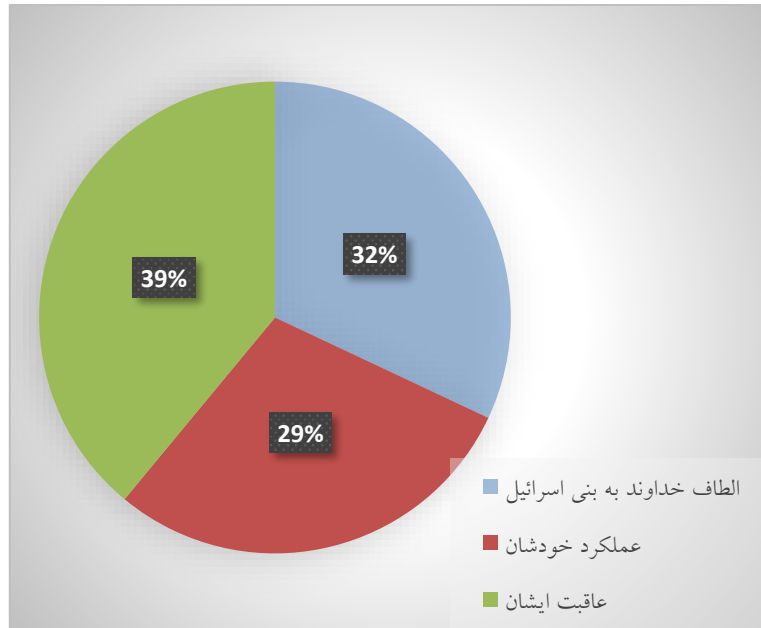
۱	الطاف خداوند به بنی اسرائیل-عملکرد ایشان در برابر این الطاف-عاقبت این عملکرد(وعده الهی به ایشان)	مقوله بنی اسرائیل	۱۴%
۲	اعطاء هدايت-امر ونهي الهی-هشدار به مسلمین-وعده الهی به مسلمین-انکار بسیاری از امت پیامبر(ص)	مقوله امت مسلمان	۸۰%
۳	اراده الهی- بندگان الهی	مقوله وعده الهی	۶%

۷-۱. مقوله عملکرد بنی اسرائیل

در تحلیل آیات مربوط به بنی اسرائیل، سه مبحث مهم دیده می‌شود. الف. خداوند به بنی اسرائیل، هدایت و کتاب و آیات ۹ گانه عنایت فرمود. اما اینکه چرا خداوند اشاره به ارسال آیات نه‌گانه می‌فرماید، به دلیل انکار توسط ایشان است. که داستان آن در تفاسیر ذیل آیه ۱۳۲ سوره اعراف به طور کامل آمده است.

ب. بنی اسرائیل، با علم به حقانیت حضرت موسی(ع)، به بهانه‌گیری و در نهایت انکار وی پرداختند و به فساد در زمین مشغول گردیدند (الاسراء/۴). پس از آن عقوبت فساد کردنشان به ایشان رسید. این همان وعده اول بود (الاسراء/۵). آنگاه خداوند ایشان را مهلتی عنایت نموده و وعده دوم را به ایشان متذکر می‌گردد. این وعده همان عذاب قبل از قیامت است (الاسراء/۷).

نمودار ۲. مقوله بنی اسرائیل

۲-۷. مقوله امت اسلام

در تحلیل آیات مربوط به امت اسلام چند مطلب مهم دیده می شود: خداوند هدایت را با نزول قرآن و انذار و تبشیر (الاسراء/۹ و ۱۰)، همچنین با بیان اوامر خویش (الاسراء/۲۲-۳۸) و تبیین توحید (الاسراء/۴۳ و ۴۴)، تبیین نبوت (الاسراء/۹۴ و ۹۵)، تبیین وصایت (الاسراء/۷۱-۷۴)، معاد (الاسراء/۵۰-۵۲) و بسیاری موارد دیگر برای مردم بیان می نماید. امت اسلام نیز همچون بنی اسرائیل به تردید و بهانه جویی پرداخته (الاسراء/۹۰-۹۳) و در نهایت انکار رسالت نمودند (الاسراء/۸۹). ظالمین این امت، همچون بنی اسرائیل، پیامبر اکرم (ص) را ساحر می خواندند (الاسراء/۴۷)؛ همچنین از ایشان طلب چشمه و خوردنی هایی همچون انگور و خرما می نمودند

(الاسراء/۹۰ و ۹۱). این بهانه‌جویی‌ها به همین جا ختم نمی‌شد بلکه بالاتر از این، تقاضا داشتند، خدا و ملائکه را برایشان بیاورد! (الاسراء/۹۲) ایشان نه تنها به مقام رسالت ایمان نیاوردند بلکه به وصی ایشان که آیه‌ای از جانب خداوند بود، نیز ایمان نیاورده و از پیامبر (ص) می‌خواستند که دیگری را به جای او برگزیند (الاسراء/۷۳) (ر.ک؛ قمی، علی بن ابراهیم، ۱۳۶۳ش: ج ۲، ۲۵). این انکار در مورد پیامبر (ص) تا به آنجا رسید که می‌خواستند ایشان را از آن سرزمینشان اخراج نمایند (الاسراء/۹۶). در نهایت خداوند به ایشان اخطار داده و هشدار به هلاکت می‌دهد، (الاسراء/ ۶۸ و ۶۹) همان‌طور که سایر امت‌ها بر اثر تکذیب پیامبرشان به هلاکت رسیدند (الاسراء/۱۶ و ۱۷).

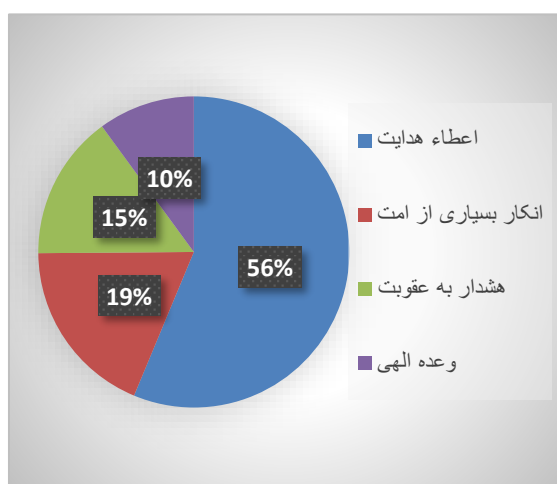
خداوند متعال بهانه اکثر مردم را در باره انکار فرستادگان خویش، بشر بودن ایشان مطرح می‌فرماید ﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا﴾ (الاسراء/۹۴) و در پاسخ به ظالمانی که به فرستاده الهی ظلم می‌کنند می‌فرماید: ﴿قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يُمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا﴾ (الاسراء/۹۵).

نهی از اخراج فرستاده الهی، آخرین هشدار است که خداوند به مسلمانان داده و عقوبت چنین کاری را هلاکت ایشان می‌شناسد ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الاسراء/۷۶) فرستاده خداوند در هر عصر به عنوان آیه برای مردم می‌باشد و اخراج مردم، وی را، همان عقوبتی را دارد که فرعون و فرعونیان به آن دچار گردیدند. ﴿فَازَادَ أَنْ يَسْتَفْرِزَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَعْرَفْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا﴾ (الاسراء/۱۰۳) خداوند همین غرق شدن را به مسلمانان نیز هشدار داده می‌فرماید: ﴿أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا﴾ (الاسراء/۶۹) این آیه نشان از اخراج و طرد آخرین حجت الهی در روی زمین توسط امت پیامبر (ص) دارد و از همین روست که این تهدید معنا می‌یابد.

خداوند متعال دو آیه شب و روز را معرفی نموده و مردم را دعوت به طلب فضل الهی از آخرین فرستاده الهی می‌نماید. چرا که فضل الهی در بنی آدم به پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت او اختصاص

یافته است (ر.ک؛ صدوق، ۱۴۱۴ق: ۸۸) بنابراین خداوند مردم را دعوت به طلب آخرین فضل الهی در شب و روز می نماید. در همین راستا روایات فراوانی، مسلمانان را دعوت به این امر نموده است (ر.ک؛ ابن بابویه، ۱۳۹۵ق: ۳۳۷).

نمودار ۳. مقوله امت مسلمان

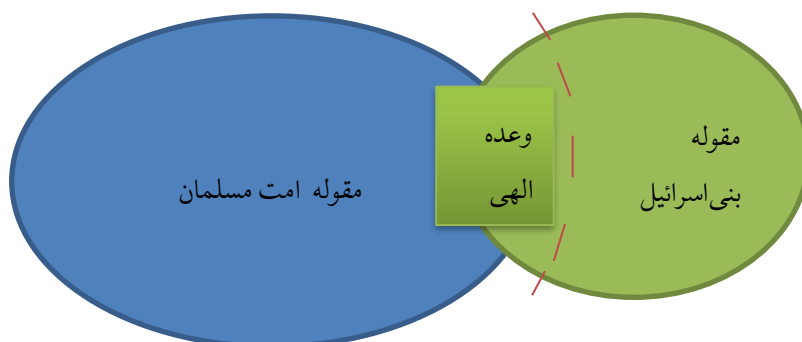
۵-۳. مقوله وعده الهی

در آیات بعد، مهدی موعود را که وعده ظهورش در زبور آمده (الاسراء/۵۵) معرفی می نماید و مردم را به طلب دولت حق ترغیب می نماید (الاسراء/۸۰) بعلاوه بنی اسرائیل هم منتظر چنین وعده ای می داند (الاسراء/۱۰۴). چنین وعده ای حتما به وقوع خواهد پیوست (الاسراء/۸۱). این وعده مهم ترین خبر این سوره می باشد.

وعده الهی محقق خواهد شد، چه اکثر مردم به آن ایمان نیاورند و چه بیاورند. چرا که خداوند برگزیدگان خویش را مؤمنین به این وعده می خواند ﴿قُلْ ءَامِنُوا بِهِ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا اِنَّ الدِّينَ اَوْتُوْا الْعِلْمَ

مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿۱۰۷﴾ (الاسراء/۱۰۷) در این آیه از بندگانی الهی سخن به میان می‌آید که خداوند ایشان را به علم مزین نموده است. ایشان پروردگار را تسبیح می‌کنند بر وعده‌ای که محقق خواهد شد ﴿وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا﴾ (الاسراء/۱۰۸) به دست چنین افرادی است که خداوند وعده خویش را محقق خواهد نمود. در حقیقت خداوند در این سوره دو امت اسلام و بنی اسرائیل را خطاب قرار داده و به هر دو امت وعده ظهور دولت حق را می‌دهد.

نمودار ۴. مقوله وعده الهی

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی انسجام درونی آیات در سوره‌های قرآنی، به مثابه ابزاری برای فهم بهتر قرآن به کار می‌رود. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا، هماهنگی و انسجام سوره اسراء بررسی گردید. از مجموع بررسی‌های این تحقیق چنین به دست می‌آید که روش تحلیل محتوا در اثبات انسجام درونی سوره اسراء بسیار کارآمد است. سوره اسراء دارای موضوعات متعددی است که در نظام و چارچوبی هماهنگ قرار گرفته است. پس از تأمل دقیق در آیات سوره اسراء و تقطیع آیات به

واحدهای متنی، تعیین مضامین اصلی و فرعی و ارائه نمودارهای فراوانی موضوعات، جهت گیری انجام گرفت. محور اصلی سوره مبارکه اسراء، « مقایسه جامعی میان عملکردهای قوم بنی اسرائیل و مسلمانان » است. در این راستا بهانه جوایی های بنی اسرائیل و ضرورت عبرت آموزی مسلمانان از آنان و همچنین دعوت به توحید محوری و پذیرش حجت الهی، هشدار درباره بازگشت به فرهنگ جاهلی، انکار رسالت، تکذیب آیات الهی در زمره مهم ترین مقولات مطرح در سوره اسراء به شمار می آیند. سرانجام ظهور وعده حق الهی به مسلمانان و بنی اسرائیل بشارت داده شده است.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۹۵ق.). *کمال الدین*. تهران: اسلامیه.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۷۸ق.). *عیون اخبار الرضا علیه السلام*. تهران: نشر جهان.
۴. ابن ابی زینب، محمد بن ابراهیم. (۱۳۹۷ق.). *الغیبه*. تهران: نشر صدوق.
۵. ابن فارس، احمد. (۱۴۰۴ق.). *معجم مقاییس اللغة*. تصحیح عبدالسلام هارون. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
۶. ابن منظور، محمد. (۱۴۰۴ق.). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر.
۷. ابن طاووس، علی بن موسی. (۱۴۲۶ق.). *مهج الدعوات*. قم: دار انوار الهدی.
۸. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی. (۱۳۶۹ق.). *المناقب*. قم: دار بیدار للنشر.
۹. ابن عاشور، محمد بن طاهر. (۱۴۲۰ق.). *التحریر و التنویر*. بیروت: مؤسسه التاریخ.

۱۰. اسعدی، علی. (۱۳۸۲ش.). *مبانی و مراتب فهم قرآن*. مجله رشد آموزش قرآن. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
۱۱. بحرانی، هاشم بن سلیمان. (۱۴۱۶ق.). *البرهان فی تفسیر القرآن*. تهران: بنیاد بعثت.
۱۲. بهرامی فرد، فرجی. (۱۳۹۵ش.). *مقاله نقد و بررسی انسجام آیات در یک سوره*. تهران: همایش ملی علوم اسلامی حقوق و مدیریت.
۱۳. جانی پور، محمد. (۱۳۹۱ش.). *اخلاق در جنگ*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۱۴. حلی، احمد بن محمد. (۱۴۱۰ق.). *عده الداعی و نجاح الساعی*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۵. خوبی، میرزا حبیب‌الله. (۱۳۲۴ق.). *منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه*. تهران: مکتبه الاسلامیه.
۱۶. صادقی تهرانی، محمد. (۱۳۶۵ش.). *الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن*. قم: انتشارات فرهنگ اسلامی.
۱۷. صالح، صبحی (۱۴۱۴ق.). *نهج البلاغه*. قم: انتشارات هجرت.
۱۸. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲ش.). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۱۹. طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق.). *التبیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲۰. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۶۵ش.). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۱. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه. (۱۴۱۵ق.). *نور الثقلین*. قم: انتشارات اسماعیلیان.

۲۲. عیاشی، محمدبن مسعود. (۱۳۸۰ ق.). *تفسیر عیاشی*. تهران: چاپخانه علمیه.
۲۳. عزتی، مرتضی. (۱۳۷۶ ش.). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*. تهران: موسسه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس.
۲۴. فضل الله، سید محمدحسین. (۱۴۱۹ ق.). *تفسیر من وحی القرآن*. بیروت: دارالملاک للطباعه و النشر.
۲۵. قمی، علی بن ابراهیم. (۱۳۶۳ ش.). *تفسیر قمی*. قم: دارالکتاب.
۲۶. قمی مشهدی، محمدبن محمدرضا. (۱۳۶۸ ش.). *کنزالدقائق و بحر الغرائب*. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.
۲۷. کلینی، محمدبن یقوب. (۱۴۰۷ ق.). *اصول کافی*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۲۸. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق.). *بحار الأنوار الجامعه لدرر و الخبر فی ائمه الاطهار*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۲۹. مفید، محمدبن محمد. (۱۴۱۴ ق.). *الاختصاص*. بیروت: دارالمفید.
۳۰. مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ ق.). *الفصول المختاره*. قم: کنگره شیخ مفید.
۳۱. موسوی همدانی، سید محمدباقر. (۱۳۷۲ ش.). *ترجمه المیزان*. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.
۳۲. میراحمدی، باوفا. (۱۳۹۷ ش.). «نظریه انسجام متنی و محتوایی و نقش آن در اثبات توقیفی بودن چینش آیات سوره ممتحنه». *دوفصلنامه قرآن پژوهی حسنا*. ش ۳۵. صص ۵۹-۸۹.

